

Fornleifaskráning

vegna draga að nýtingu svæðis
sunnan Gráhellu, Selfossi,
og vegna tillögu að deiliskipulagi
á Gráhellu, Selfossi.

Edda Linn Rise og
Kristín Erla Þráinsdóttir.

Júní 2006

2006/1

Skannað eintak af upprunalegri skýrslu hefur verið ljóslesið og
aðlagð af Minjastofnun Íslands.

Blaðsíðutöl gætu hafa færst úr stað og uppsetning breyst á
smávægilegan máta miðað við upprunalega útgáfu.

Efnisyfirlit	
Inngangur	2
Tilgangur fornleifaskráningar	2
Fornleifaskráning og aðferðir	4
Aðferð við skráningu	4
Jarðanúmer	4
Tegund, hlutverk og heiti	5
Lega	5
Staðhættir og lýsing	5
Hættumat	5
Heimildir	6
Heimildamenn	6
Saga jarðanna og fornleifar	6
Saga	7
Náttúrufar og jarðabætur	8
Heimildaskrá	9
Fornleifaskrá	10
Niðurstöður-samantekt	18
Fornleifar í landi Lækjarmóta	18
Fjöldi minja á deiliskipulagssvæðinu	18
Niðurlag	18
Heimildaskrá	19

Inngangur

Fornleifaskráning á landi Lækjarmóta var unnin í maí árið 2005 af Byggðasafni Árnesinga, en þá voru allar minjar jarðarinnar skráðar á vettvangi. Í mars og maí það sama ár var unnið að deiliskráningu á um 1 hektara landi á jörðu Lækjarmóta að ósk Skipulags- og byggingardeildar Sveitarfélagsins Árborgar. Í júní árið 2006 var unnið að öðru deiliskipulagi á sömu jörð, austan við Suðurbyggðina á Gráhellu Selfossi og vegna draga að nýtingu svæðis sunnan Gráhellu á Selfossi (Tjarnarlæk og Birkilæk) að ósk TGS teiknistofu. Gert er ráð fyrir því að á deiliskipulagssvæðinu rísi íbúðarbyggð og að á svæðinu sem er til athugunar, þ.e. Tjarnarlæk og Birkilæk sunnan Gráhellu, er gert ráð fyrir íbúðarbyggð og að hluta verslunar- og þjónustusvæði. Samtals þekur svæðið 32,3 hektara en af því er deiliskipulagssvæðið um 7,8 ha.

Aðalheimildarmaður jarðarinnar var Eiríkur Rúnar Guðmundsson og var hans hjálp ómetanleg. Sömu leiðis var talað við Ara G. Öfjörð en báðir eru þeir ábúendur á jörðinni.

Skráninguna önnuðust fornleifafræðingar Byggðasafns Árnesinga þær Edda Linn Rise og Kristín Erla Þráinsdóttir.

Tilgangur fornleifaskráninga

Í Þjóðminjalögum nr. 107/2001 er kveðið á um að stuðla beri að verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og tryggja að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða, að auðvelda eigi aðgang að þeim, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Í 9. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

„... hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;

b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;

c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;

d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;

- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar, sbr. 11. gr."

Samkvæmt lögunum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 10. grein laganna segir að fornleifum megi enginn „spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema leyfi Fornleifaverndar ríkisins komi til." Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Ef áður óþekktar fornleifar finnast ber að tilkynna það Fornleifavernd ríkisins. Komi fornleifar í ljós við jarðrask skal fresta vinnu á staðnum uns ákvörðun Fornleifaverndar liggur fyrir um hvort og með hvaða skilyrðum framkvæmdir megi halda áfram (sjá 14. gr.).

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að sporna við því að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða að nauðsynjalausu. Fornleifaskráning kemur að notum í minjavörslu þegar ákvarðanir eru teknar um aðgerðir til verndar einstökum minjastöðum eða minjasvæðum. Auk þess kemur hún að gagni í rannsóknum og kynningum.

En það er ekki síður hagur þeirra sem stýra hvers konar framkvæmdum að eiga aðgang að yfirliti um fornleifar á tilteknu svæði. Segja má að við það vinnist tvennt. Unnt verður að taka tillit til minjanna við skipulagsvinnu og nýta þær til að varðveita sögu staðarins í landslaginu. Einnig má minnka stórlega líkur á að framkvæmdaaðilar rekist í miðjum klíðum á fornleifar, sem þeir gerðu sér ekki grein fyrir að gætu verið fyrir hendi, en reynist svo nauðsynlegt að rannsaka með tilheyrandi kostnaði og töfum á framkvæmdum.

Þjörgunaruppgröftur, sem er unninn vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaraðilum, er heldur ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar. Fornleifaskráning sameinar þess vegna hagsmuni fræðigreinarinnar og þeirra sem standa að framkvæmdum.

Fornleifaskráning og aðferðir

Áður en vettvangskonnnun fór fram voru helstu heimildir kannaðar svo sem jarðabækur, örnefnaskrá, túnakort og fornrit til að leita að vísbendingum um fornleifar á svæðinu. Þessar upplýsingar eru allar skráðar í upplýsingakerfið, Sarp sem er menningasögulegur gagnagrunnur.

Í fornleifaskrá Sarps eru fornleifarnar flokkaðar eftir jörðum og miðað bæði við opinbera fasteignaskrá og jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í *Jarðatali á Íslandi* frá 1847.

Með jörðinni fylgir skrá með umfjöllun um hvern minjastað og ljósmyndir eða teikningar eftir því sem við á. Minjar eru færðar inn á skipulagskort frá TGS teiknistofu. Kort eru birt hér með góðfúslegu leyfi TGS teiknistofu.

Aðferð við skráningu

Í inngangi með skránum er sögulegt yfirlit þar sem gerð er grein fyrir takmörkum jarðarinnar, breytingum, atburðum og öðrum þáttum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum.

Að öðru leyti er skráin byggð upp með þeim hætti sem að neðan greinir.

Jarðanúmer

Jarðirnar eru auðkenndar með heiti jarðarinnar og tveimur númerum; í fyrsta lagi landsnúmeri sem *Fasteignamat ríkisins* hefur úthlutað, t.d. Lækjarmót - 166196, og í öðru lagi númeri jarðarinnar samkvæmt *Jarðatali á Íslandi*, 210 í nefndu tilviki. Þar að auki er fornleifunum gefið raðnúmer innan hverrar jarðar; bæjarstæði Lækjarmóts væri nr. 1 og þar af leiðandi auðkennt með eftirfarandi hætti: Lækjarmót 166196-210- 1. Sé jörð með landsnúmer en ekki númer í *Jarðatali á Íslandi* flokkast allar fornleifar

á jörðinni undir landsnúmer jarðarinnar og númer þeirrar jarðar er fornleifarnar tilheyrðu við ritunjarðatalsins.

Tegund, hlutverk og heiti

Í fáum orðum er tegund og hlutverki minja lýst, þ.e. hvort um sé að ræða tóftir bæja eða útihúsa, höfn, byrgi, túngarð og þar fram eftir götunum.

Stundum sér fornra minja ekki stað í landslaginu, þótt þeirra sé getið í heimildum, og kunna margar ástæður að vera fyrir því. Kemur þá fram í fornleifaskránni að „heimild“ sé til um t.a.m. útihús. Er leitast við að hafa fornleifaskrána eins nákvæma og kostur er, því að leifar fornminja kunna að leynast í jörðu þótt ekki sé unnt að sjá þær með berum augum á yfirborðinu.

Hafi fornminjarnar sérnafn, t.d. Diðriksstaðir, er það sérstaklega skráð, en þegar engu slíku er til að dreifa kemur fyrir að hlutverki þeirra sé lýst þar sem heitið stæði annars, t.d. fjós eða hlaða.

Lega

Nákvæm staðsetning er skráð. Tekin voru GPS-hnit á vettvangi og þau færð í skrána. Staðsetning minjanna er einnig færð inn á meðfylgjandi kort frá TGS teiknistofu. Hnitin sem gefin eru upp eru í landskerfinu ISN93.

Staðhættir og lýsing

Í kafla um staðhætti og lýsingu er greint frá afstöðu skráðra minja í landslaginu, þeim lýst, bæði formi, umfangi og ástandi, og aðrar athugasemdir gerðar þegar þörf krefur, t.d. vitnað í heimildir.

Hættumat

Leitast er við að leggja mat á þá hættu sem að fornleifunum kann að steðja, bæði af völdum náttúru og manna. Þetta er gert til þess að unnt sé að grípa til viðeigandi ráðstafana liggi minjar undir skemmdum eða geti orðið fyrir raski. Hætta vegna ábúðar þýðir að framkvæmdir eða álag kunni að raska fornminjum. Hætta vegna veðrunar þýðir að fornleifar séu smám saman að mást í burtu fyrir áhrif lofts eða

vatns. Hætta vegna landbrots þýðir að fornleifar geti glatast af völdum vatns eða uppblásturs.

Ekki er lagt mat á hættuna þegar einungis er til heimild um fornleifar en þær ekki fundist við vettvangsskráninguna. Við skipulag framkvæmda er engu að síður nauðsynlegt að taka tillit til þessara heimilda, því að fornleifar geta, sem fyrr segir, leynst undir sverðinum.

Heimildir

Vísað er í helstu ritheimildir um sérhverja hinna skráðu fornleifa. Hér eru einnig skráðar þær heimildir sem stuðst er við í fyrri kafla um staðhætti og lýsingu, en ekki neðanmáls eins og þó er gert í öðrum texta þessarar skýrslu. Ræðst það af því að fornleifaskráningin á helst að geta staðið ein og óstudd af öðru efni skýrslunnar.

Heimildamenn

Heimildamenn við skráningu Lækjarmóta voru Eiríkur Rúnar Guðmundsson og Ari G. Öfjörð, ábúendur jarðarinnar.

Saga jarðanna og fornleifar

Í kaflanum um sögu jarðanna og fornleifar er stiklað á stóru um sögu hverrar jarðar. Þar er auk þess að finna hina eiginlegu fornleifaskrá.

Lækjarmót (Norðurkot) - 166196-210

Saga

Upphaflega bar Lækjannót nafnið Norðurkot og var hjáleiga Votmúla. Jörðin birtist líklega fyrst í heimildum í *Manntalinu* 1703. Þar eru tvær hjáleigur Votmúla skráðar en ekki nafn þeirra og því ekki unnt að átta sig á því hvaða upplýsingar eiga við um þessa tilteknu hjáleigu. (*Manntal á Íslandi árið 1703*. 1924-1947:520) Tvær hjáleigur eru hefndar en þær voru þó þrjár lengi vel, Norðurkot, Austurkot og Asakot. Sömu sögu má segja um *Manntalið* 1729. (*Manntal 1729 í þremur sýslum*. 1924-1947:601) Fyrsta óbyggjandi heimildin um Norðurkot er í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709. Samkvæmt henni hefur Norðurkot verið „bygd fyrir manna minni skamt frá heimatúninu, hefur verið í auðn í næstu 6 ár.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921: 112) Líklegt er að Stórabóla sé valdurinn að því að kotið lagðist í eyði. (Páll Lýðsson. 1961: 2) Norðurkot komst aftur í byggð um 1740 og hefur verið í byggð síðan. Árin 1860-1862 var þar tvíbýli. Í kringum árið 1950 keypti Sigfús Þ. Öfjörð hluta Smjördala-Norðurkots og lagði til Lækjamóta eins og hann skírði Norðurkotið. (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981:340) Aftur varð tvíbýli á Lækjamóti árið 1955 þegar Lækjamót II var myndað og var til ársins 1963 þegar aftur varð þar einbýli. (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981 :340) Íbúðarhúsið Lækjargarður var byggt um 1958 en engar landsnytjar eru bundnar því. (Páll Lýðsson. 1961:2) Þurrabúðin Diðriksstaðir stóð í norðaustur frá Norðurkoti, á mörkum Smjördalatorfu og Votmúlalands, hana byggði árið 1861 Diðrik Jónsson sem bjó í Votmúla-Norðurkoti en var þokað þaðan. Þurrabúðin var í byggð í um 40 ár en síðastur bjó þar Brynjólfur Jónsson (Brunna-Brynki). Þurrabúðin var úr „vanefnum byggð“ en fékk Diðrik aðstoð við bygginguna og að launum fengu aðstoðarmennirnir að nefna kotið, Sigurður Gamalíelsson í Votmúla nefndi kotið „Ráðleysa.“ (Páll Lýðsson. 1961: 3) Sigríður Egilsdóttir kona Diðriks samdi þessa vísu:

Fyrst það nefnist Flagvelta

Ritast líka Ráðleysa

Réttnefnt Diðriksstaðir.

„Um aldamótin reis önnur þurrabúð í Votmúlahverfinu, fremst í Norðurkotstúninu, í beina stefnu milli Votmúla og Norðurkots. Nefudist það Litlakot." (Páll Lýðsson. 1961:3) Litlakot lagðist í eyði árið 1909 og „rústir þess eru gjörsamlegajafuaðar við jörðu." (Páll Lýðsson. 1961:3) Votmúli ásamt hjáleigum sínum var minnsta torfan í Sandvíkurhreppi. (Páll Lýðsson. 1961:1)

Eins og áður hefur komið fram hét hjáleigan Norðurkot eins langt aftur og heimildir ná, oft einnig kölluð Votmúlakot eða Votmúla-Norðurkot til aðgreiningar frá Smjördala-Norðarkoti. Árið 1950 breytti Sigfús Þ. Öfjörð nafninu í Lækjarmót og heitir jörðin því nafni enn í dag. (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981:340) Núverandi nafn jarðarinnar er dregið af áveituskurðunum í túninu en þar renna skurðirnir saman í einn og skiptast svo í Byggðarhorns- og Bjarkarskurði. (Páll Lýðsson. 1961:2)

Norðurkot var hjáleiga Votmúla og skráð sem slík árið 1841 í *Sýslu- og sóknalýsingum*, (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:72) í *Jarðatali á Íslandi* frá árinu 1847 (Johnsen. J. 1847:62), 1848 í *Nýrri jarðabók*, (*Ný jarðabókforir Ísland*. (Ártal vantar):31) á túnakorti skráð árið 1917 (Túnakort [1917]) og 1932 í *Fasteignabók*. (*Fasteignabók*. 1932:13) Norðurkot var því hjáleiga Votmúla allt fram á 20. öldina. Norðurkot virðist aldrei hafa verið stór jörð né mannmörg en árið 1801 bjuggu þar hjón ásamt þremur börnum sínum en 15 árum síðar bjuggu þar hjón ásamt einu barni sínu. (*Manntal á Íslandi 1801. Suðuramt*. 1978:232; *Manntal á Íslandi 1816*. 1947-1974:315) Þegar Norðurkot var skráð í *Jarðabókina* var kotið eyðibýli en um landskuld þess segir *Jarðabókin*: „Þessarar hjáleigu grasnyt brúkar heimabóndinn, sem allra áðurskrifaðra, og geldur þó ekkert framar fyrir en áður segir um landskuld heimajarðarinnar. Hjer má og ekki aftur byggja, heldur en hinar, fyrir utan skaða og rýrð við heimajörðina." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:112) Kvaðir voru „mannslán til skipsáróðurs um vertíð, galdst in natura, hestlán og dagsláttur, ogso in natura." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921: 111) Landskuld var 1 x álnir í landaurum ut supra og kúgildin þrjú. Leigur guldust í smjöri til heimabóndans. (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:112)

Náttúrufar og jarðabætur

Norðurkot var lengi sjöundi partur Votmúlatorfunnar allt þar til Sigfús Þ. Öfjörð um miðja 20. öldina keypt hluta Smjördala-Norðurkots og lagði til jarðarinnar. (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981:340) Samkæmt túnakorti sem teiknað var líklega árið 1917 var stærð túns Norðurkots 1.5 ha og þar af slétt $\frac{9}{10}$. Stærð matjurtagarða var 1603 m². Á túnakorti má sjá bæ, heygarð, matjurtagarð og tvö útihús. (Túnakort [1917]) Engin þessara húsa standa í dag á landi Norðurkots en elsta nústandandi húsið eru fjárhús byggð árið 1938. Alls eru á jörðinni í dag átta hús. (fmr.is) Í *Fasteignabókinni* 1932 er tún Norðurkots skráð 1.5 ha og matjurtagarðar 1200m². (Fasteignabók 1932:13) Samkæmt fasteignamati 1977 voru tún Norðurkots þá orðin 38 ha. (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981:340) Forn hundraðatala Norðurkots var skráð árið 1848 og var 1 $\frac{2}{3}$ og ný hundraðatala var þá 6.35. (*Ný jarðabók fyrir Ísland*. (Ártal vantar):31) Árið 1847 þegar *Jarðatal á Íslandi* var skráð var landskuld Norðurkots 0,60 og kúgildin 3. (Johnsen. J. 1847:62) „Land Lækjamóta er bæði ofan og neðan Votmúlavegar. Býlið stendur norðan Votmúlavegar við Lækjamótaveg sem liggur að Selfossi. Þeim megin Votmúlavegar eru öll túnin. Landið ofan við túnið og bæinn er ýmist mýrlendi eða heiðarmói. Neðan við Votmúlaveg eru engjalönd í Breiðumýri." (*Sunnlenskar byggðir II Flóinn*. 1981:340) Lækjamót átti kirkjusókn að Laugardælum árið 1841. (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979.:72)

Býlið er enn í byggð.

Heimildaskrá

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Fasteignamat ríkisins. (Engin dags.) *Landskrá fasteigna. Lækjamót Sveitarfélagið Árborg*. Sótt 24. febrúar 2005 af <http://www3.fmr.is/>

Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. J. Johnsen, Kaupmannahöfn.

Manntal á Íslandi árið 1703. 1924-1947. Tekið að tilhlutan Árna Magnússonar og Páls Vídalín. Hagstofa Íslands, Reykjavík.

Manntal 1729 í þremur sýslum. 1924-1947. Tekið saman af Hans Oluf Hansen. Viðauki við Manntal á Íslandi 1703. Hagstofa Íslands, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1801. Suðuramt. 1978. Ættfræðifélagið, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1816. 1947-1974. Ættfræðifélagið, Akureyri og Reykjavík.

Ný jarðabók fyrir Ísland. (Ártal vantar) Samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861. Prentað í J. H. Schultz's prentsmiðju, Kaupmannahöfn.

Páll Lýðsson. 1961. *Votmúli, Austurkot og Lækjamát, Sandvíkurhreppur, Árnessýsla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir II. Flóinn. 1981. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Túnakort [1917]. *Votmúla Norðurkot. Sandvíkurhreppur, Árnessýsla.* Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Munnlegar heimildir:

Eiríkur Rúnar Guðmundsson og Ari G. Öfjörð maí 2005.

Lækjarmót 1166196 210 - 4

Sérheiti: Diðriksstaðir

Hlutverk: Bæjarhóll

Tegund: Bæjarhóll

Staðsetning: X: 402580 Y: 381267

Hleðsluhæð: 1,5 m

Lengd: 20 m

Breidd: 9,5 m

Ástand: Gott

Hættumat: Mikil hætta

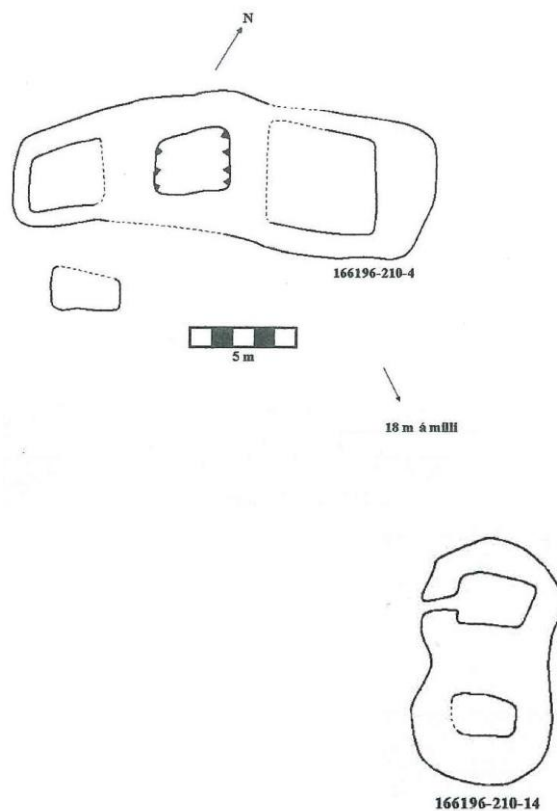
Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar

Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

Þurrabúðin Diðriksstaðir stóð í norðaustur frá Norðurkoti, á mörkum Smjörðalatorfu og Votmúlalands, hana byggði árið 1861 Diðrik Jónsson sem bjó í Votmúla-Norðurkoti en var þokað þaðan. Þurrabúðin var í byggð í um 40 ár en síðastur bjó þar Brynjólfur Jónsson (Brunna-Brynki). Þurrabúðin var úr „vanefnum byggð“ en fékk Diðrik aðstoð við bygginguna og að launum fengu aðstoðarmennirnir að nefna kotið, Sigurður Gamalielsson í Votmúla nefndi kotið „Ráðleysa“ og festist það nafn við Diðriksstaði. Sigríður Egilsdóttir kona Diðriks samdi þessa vísu: Fyrst það nefdist FlagveltaRitast líka RáðleysaRéttnefnt Diðriksstaðir. (Páll Lýðsson. 1961 3).

Diðriksstaðir eru í miðju túni, um 100-150 m norður af tippnum á Lækjamóti. Tóftin er u.þ.b. 200 m austur af Lækjamótavegi og ASA af Sóleyju, húsi sem stendur í sama túni

Lýsing

Tóftin er hæst um 1,5 m. Lengd hennar að innamáli er u.þ.b. 16 m samanlagt en að utan 20 m. Breiddin að innanmáli er mest 4,5 m og að utanmáli 9,5 m. Hleðslur tóftarinnar eru grónar að hluta, steinarnir mosavaxið hraungrýti, ekki sér móta fyrir dyraopi. Tóftin samanstendur af um 6 rýmum sem þó eru misáberandi. Þrjú þeirra liggja samsíða nokkurnvegin N/S erþrjú eru austan við þau. Nyrsta og stærsta rýmið gæti hafa verið túngarður utan við húsið sjálft, en hleðslugrjót þar er ekki eins sjáanlegt og í tóftinni sjálfri.

Heimildaskrá

Páll Lýðsson. 1961. *Votmúli, Austurkot og Lækjamót*. Sandvíkurhreppur, Árnessýsla. Örnefnastofnun.

Lækjarmót 1166196 210 - 6

Sérheiti: Norðurkotsmótgrafir

Hlutverk: Mógröf

Tegund: Náma

Staðsetning: X: 402465 Y: 381309

Lengd: 1,90 m

Breidd: 2, 10 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

„Fyrir ofan Lækjarmót, eða í útnorður frá þaðan, voru Norðurkotsmógrafir. Þar er nú orðið tún vestan við veginn að Selfossi." (Páll Lýðsson. 1961 :7). Mógrafimar eru víðsvegar um túnið, m.a. 50 m austan við stekkinn [166214-208-22].Tegnir voru þrír GPS-punktar, en mógrafimar eru víðar.

E402465, N381309, E402580, N381230, E402538, N381301

Lýsing

Mógrafimar eru mismunandi að lögun og dýpt, en flestar þeirra eru næstum ferkantaðar. Auðséð virðist vera að þær eru misgamlar, því þær eru misgrónar. Botn sumra þeirra er blautur með öðrum og grænni gróðri en umhverfis þær. Þær sem elstar eru eru þurrari og grónar líkt og umhverfið í kring. Ein yngri grafanna var mæld og var hún dýpst 0,60 m en lengd hennar var 1,90 m og breidd 2,10 m.

Heimildaskrá

Páll Lýðsson. 1961. *Votmúli, Austurkot og Lækjamót*. Sandvíkurhreppur, Árnessýsla. Örnefnastofnun.

Lækjarmót 1166196 210 - 7

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 402665 Y: 381349

Ástand: Slæmt

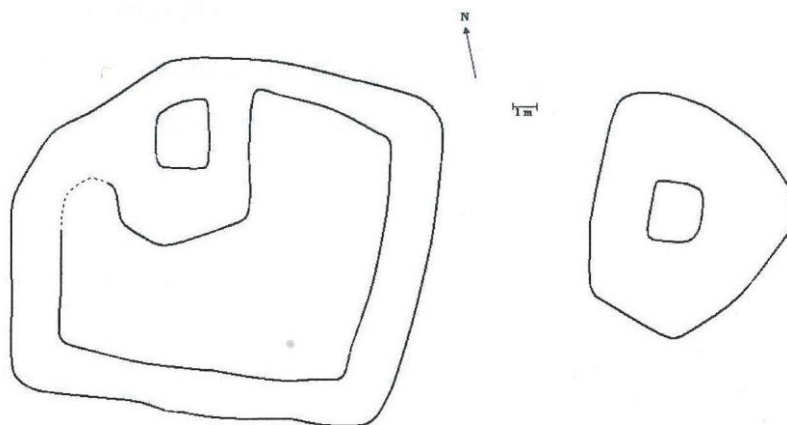
Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Staðhættir

Tóftin er u.þ.b. í beinni stefnu vestur af Smjördölum og 50 m norður af tóft [15].

Lýsing

Minjar þessar samanstanda af tveimur tóftum, önnur tóftin er sennilega innan réttar, en tóftin er í norðvestur horni hennar. Lítil tóft er um 6 m austar og tilheyrir líklega

Þessari rétt. Hleðsluhæðin á tóftunum er mest um 1-1,5 m á hæð og ekki sér móta fyrir hliði á réttinni né inngangi í tóftirnar. Tóftirnar eru hlaðnar úr mosavöxnu hraungrýti og eru í grasivöxnum lyngmóa. Tóftin sem er í réttinni er um 1 x 1,5 m að innanmáli og u.þ.b. 3 x 4 m að utanmáli. Austari tóftin er um 1 x 1 m að innanmáli og 4 x 5 m að utanmáli. Báðar tóftirnar eru líklega frá sama tíma en þær eru jafn grónar sama gróðri. Réttin er mjög sokkin og er hleðsluhæð hennar undir hálfum metra. Innanmál réttarinnar er u.þ.b. 5 x 6 m og að utanmáli 8 x 7.

Lækjarmót 1 166196 210 - 8

Hlutverk: Vatnsból

Tegund: Brunnur

Staðsetning: X: 402593 Y: 381251

Þvermál: 2 x 1,6 m

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar

Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

Brunnurinn er í 10 m suður af

Diðriksstöðum, og ekki áberandi. Brunnurinn er í þýfðum, grasivöxnum lyngmóa.

Lýsing

Brunnurinn er samfallinn en hefur verið hlaðinn úr hraungrýti og er brunnurinn ekki mikið gróinn að innanverðu. Brunnurinn hefur að hluta verið ofanjarðar því það sér móta fyrir ummáli brunnsins. Utanmál brunnsins er 2 x 1,6 m í þvermál.

Lækjarmót 1166196 210 -11

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 402574 Y: 381297

Þvermál: 6,7 x 6,3 m

Hleðsluhæð: 90 cm

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

Tóft er um 7 m austur af túngarði [16], 15 m vestan við Diðriksstaði og um 100 m norður af tippnum. Hún er í grýttu, þýfðu túni.

Lýsing

Tóftin er nánast hringlaga. Þvermálið er 6, 7 x 6,3 m. Mesta hæð hleðslu er mest 90 cm, en það er einungis á smá parti. Að stórum hluta er tóftin illsjáanleg. Gróður í tóftinni er svipaður og umhverfis hana. Innan í henni er hraungrýti, sem gætu verið leifar hleðslunnar.

Lækjarmót 1166196 210 - 14

Hlutverk: Útihús

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 402616 Y: 381272

Hleðsluhæð: 1 m

Lengd: 10 m

Breidd: 6,5 m

Ástand: Sæmilegt

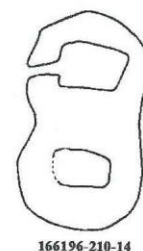
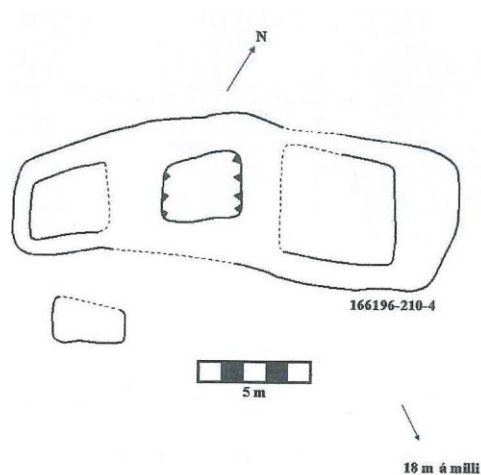
Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Staðhættir

Tóft þessa útihúss er um 18 m austur frá Diðriksstöðum og um 100-150 m norður af tippnum. Hraunnáma er um 10 m austur af tóftinni. Tóftin er í miðju óslegnu túni í órækt.

Lýsing

Hleðslur tóftarinnar sjást að hluta, þær eru úr mosavöxnu hraungrýti. Tóftin er að öðru leyti gróin sama gróðri og umhverfið í kring. Tóftin er að utanmáli 10 m að lengd en að innanmáli 6,5 m. Breidd tóftarinnar að utanmáli er mest 6 m og að innanmáli mest 3 m. Hleðsluhæðin er mest 1 m. Tóftin samanstendur aftveimur rýmum sem hafa haft inngang á vesturhlið.

Lækjarmót 1166196 210 - 15

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 402649 Y: 381291

Lengd: 12 m

Breidd: 6 m

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Staðhættir

Tóftin er alveg við
grjótnámuna norðanmegin.

Tóft þessi er 30 m norðaustur

af útihúsatóft Diðriksstaða [14]. Tóftin er í miðju túni í órækt.

Lýsing

Tóftin er mögulega hús af einhverju tagi. Hleðslur ekki sjáanlegar en mikið af grjóti er þarna sem og annarsstaðar í umhverfinu en þarna myndar það ferkantaða laut. Stærð hennar er 12x6 m að utanmáli. Gróðurinn á tóftinni er sá sami og á umhverfinu í kring.

Lækjarmót 1166196 210 - 16

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: X: 402550 Y: 381264

Lengd: 40m

Breidd: 1 m

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Friðlýst: Nei

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar Guðmundsson
(1204607819)

Staðhættir

Þessi túngarður er um 25 m NV af

Diðriksstöðum og 7 m vestur af tóft nr. 11. Hann er í miðju grýttu, þýfðu túni.

Lýsing

Garður er mjög lágur, fallinn og sokkinn, þó nokkuð vel sjáist móta fyrir honum. Hann er alveg gróinn, þannig að ekki sést í hleðslur. Sjáanlega er hann u.þ.b. 40 m að lengd og liggur næstum alveg í N-S, með örlitlum sveig til austurs um hann miðjan. Breidd hans mælist tæpur metri

Votmúli 1166214 208 - 22

Sérheiti: Votmúlustekkur

Hlutverk: Stekkur

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 402414 Y: 381320

Hleðsluhæð: 40 cm

Lengd: 5 m

Breidd: 4 m

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar
Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

Minjar um stekk eru uppi á litlum grónum hól. Hann er um 50 m SSA frá húsinu Sóley, um 150 m norður aftippnum og í beina stefnu vestur frá Dísarstöðum.

Lýsing

Nú sést aðeins móta fyrir tveimur veggjum stekkjarins, norður- og vesturvegg.

Sennilega hefur stekkurinn verið ferkantaður. Gróður er sá sami og umhverfis hann, þ.e. gras og mosi, sem getur bent til þess að hann sé mjög gamall. Auk þess eru hleðslurnar mjög sokknar, sem eru vísbending um háan aldur. Mesta hæð hleðslu er einungis 40 cm. Innanmál stekkjarsins er 3,9 x 3,0 m. Utanmál er 5,0 x 4,0 m. Varða hefur verið hlaðin í miðju stekkjarsins [166214-208-32] .

Votmúli 1166214 208 - 32

Hlutverk: Óþekkt.

Tegund: Þúst.

Staðsetning: X: 402414 Y: 381320

Þvermál: 2,2 x 1,8 m

Hleðsluhæð: 25 cm

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Ábúð

Heimildamaður: Eiríkur Rúnar Guðmundsson (1204607819)

Staðhættir

Inni í Votmúlustekk [166214-022], á litlum hól, er mikið grjót sem hugsanlega eru leifar af mjög gamalli vörðu. Mögulega tilheyrði grjótið stekknum sjálfum, þó svo gróðurmunurinn á stekknum og grjótinu sé of mikill til þess að það geti verið raunin. Einnig gefur útlit grjóthrúgunnar síður til kynna að hún hafi tilheyrt stekknum þar sem hún er alveg kringlótt. Því má áætla að miðað við gróðurmun og staðsetningu sé „varðan“ yngri en stekkjartóftin, en hún hafi verið byggð ofan í tóftinni þar sem hún stóð á góðum stað, á hól í miðju sléttlendi.

Lýsing

Hafi þetta verið varða þá er hún fallin og er mesta þvermál grjóthrúgurmar sem eftir er 2,20 x 1,80 m. Hleðsluhæðin er mest um 25 cm. Grjótið er mosagróið, en það gefur til kynna að langt sé síðan hún hrundi.

Niðurstöður - samantekt

Fornleifar í landi Lækjarmóta.

Við skráninguna var að stuðst við svæðisskráningu fornleifa á Norðurkoti sem gerð var af Fornleifastofnun Íslands.

Fjöldi minja á deiliskipulagssvæðinu

Jörð	Fjöldi minja	Minjar skráðar á vettvangi	Horfnar minjar
Lækjannót (áður Norðurkot)	10	10	0

Í landi Lækjarmóta eru skráðar í svæðisskrá 6 fornleifar en eftir skráningu minja á vettvangi fjölgaði minjunum í 16. Um 8 þeirra eða 50 % eru innan deiliskipulagssvæðis, en að auki eru :á svæðinu stekkur og „varða“ sem tilheyrðu Votmúla og eru í svæðisskráningu þeirrar jarðar. Allar minjar innan svæðisins eru enn merkjanlegar á yfirborði. Þessar minjar voru skráðar á vettvangi á deiliskipulagssvæðinu: Diðriksstaðir [4], Norðurkotsmógrafir [6], tóft [7], brunnur [8], tóft [11], tóft [14], tóft [15], túngarður [16], stekkur [166214-208-22] og varða [166214-208-32].

Niðurlag

Vitað er að Diðriksstaðir voru reistir árið 1861 (Páll Lýðsson. 1961:3) en aldur annarra minjar á svæðinu er ekki þekktur. Miðað við útlit þeirra og staðsetningu má ætla að margar þeirra séu frá sama tíma má þá helst nefna brunn [8] og tóft útihúsa [14]. Það sem er óvenjulegt við svæðið, sé miðað við aðrar jarðir á svæðinu er hve margar minjar leynast þarna á litlu svæði, en minjasvæðið innan deiliskipulagssvæðis einskorðast við landið sem á korti kallast Tjarnarlækur.

Reikna má með að allar minjarnar sem skráðar voru innan svæðisins teljist til fornleifa samkvæmt skilgreiningu Þjóðminjalaga (Þjml nr. 107/2001, 9. gr).

Öllum minjum á deiliskipulagssvæðinu stafar hættu af fyrirhuguðum framkvæmdum, og búsetu í kring.

Þess ber að gæta að minjar geta einnig leynst undir yfirborðinu þótt þeirra sjái ekki stað ofanjarðar. Það er því mikilvægt að fara að öllu með gát þegar ráðist er í framkvæmdir sem kunna að raska fornleifum. Slíkar framkvæmdir ber að tilkynna Fornleifavernd ríkisins sem veitir ráðgjöf og sér, ef þurfa þykir, um eftirlit með framkvæmdunum. Þar sem fornleifar koma óvænt í ljós við framkvæmdir ber að stöðva framkvæmdirnar og tilkynna fundinn til Fornleifaverndar.

Heimildaskrá

Páll Lýðsson. 1961. *Votmúli, Austurkot og Lækjamót*. Sandvíkurhreppur, Árnessýsla. Örnefnastofnun.

Munnleg heimild

Eiríkur Rúnar Guðmundsson og Ari G. Öfjörð maí 2005.